

Данијела Н. Василијевић¹
Жана П. Бојовић²
Универзитет у Крагујевцу
Педагошки факултет у Ужицу
Ужице (Србија)

Татјана В. Михајловић³
Универзитет у Бања Луци
Филозофски факултет
Бања Лука (Република Српска - БиХ)

УДК 050:316СОЦИОЛОШКИ ПРЕГЛЕД
316.74:37

Оригинални научни рад

Прихваћен 26/02/2018

doi: [10.5937/socpreg52-16548](https://doi.org/10.5937/socpreg52-16548)

ТЕМЕ ИЗ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА У СОЦИОЛОШКОМ ПРЕГЛЕДУ⁴

Сажетак: У историјској генези идеја постоји неколико сегмената значајних за социологију образовања, почев од чињенице да је образовање имало моћ у друштву, па све до преиспитивања квалитета образовања. Генеза актуализовања социологије образовања у нашој стручној периодици илустрована је на примеру анализе часописа *Социолошки њрепег*. Испитана је заступљеност садржаја из домена образовања (карактер, екстензитет и интензитет) у *Социолошком њрепегу* од првог издања 1938. године до данас. Истраживачка ретроспектива научних и стручних радова (766 библиографске референце) показује да актуализовање и интерпретација ових тема углавном партиципира са конституисањем социологије као наставног предмета, настанка и развоја социологије образовања, везом идеолошко-политичког контекста и система образовања у целини.

Кључне речи: социологија образовања и васпитања, образовање, васпитање, научни часопис *Социолошки њрепег*

Увод

У савременом добу образовање је предмет интердисциплинарног научног проучавања. Као мало која друштвена појава у модерно време образовање има изразито „конфликтан карактер” (Ivković, Dimitrijević, 2010, str. 13), те различитим узроцима изазива широка индивидуална и групна интересовања. Проблеми образовања третирају се као фактори у идеолошкој сфери, одређују судбину појединца и друштвених група (Ivković, Dimitrijević, 2010, str. 13). Најопштије гледано, образовање и васпитање са научног аспекта проучава педагогија, као најстарија наука о васпитању и образовању. Педагогија се током свога историјског развоја детаљније и више бавила образовањем, али га је превасходно изучавала са становишта развоја личности и врло „често изједначавала са васпитањем” (Koković, 2009,

¹ d.vasiljevic@sbb.rs

² rzjzboj@ptt.rs

³ tatjana.mihajlovic@ff.unibl.org

⁴ Рад је настао у оквиру пројекта *Насишава и учење: њроблеми, циљеви и њерсијекџиве*, број 179026, који подржава Министарство просвете и науке Републике Србије.

str. 16). Социологија образовања не проучава само појединца и његове потребе и интересе, већ и васпитање као средство помоћу кога друштво стално обнавља услове своје сопствене егзистенције. Када говори о образовању, социологија не заборавља да је оно егзистенцијална одредба, да има значајне социјалне функције.

У социолошкој литератури налазимо различита одређења предмета социологије образовања. Бурдије (Bourdieu, 1987, str. 89–90) предмет социологије образовања одређује као утврђивање односа између културе и социјалне репродукције друштва, доприноса образовања репродуковању структура власти и улоге образовања у расподели културног капитала. Флере (Flere, 1976, str. 47–48) свој предмет социологије образовања везује за васпитање и образовање (као сфере друштва) и укупног друштва, друштвене процесе и односе унутар сфере васпитања и образовања. Бруквер (Brookover, 1955, str. 14–16) у предмет изучавања социологије образовања укључује широко поље на коме се сусрећу друштво и његови сегменти и образовање. Де Костер и Отјет (De Coster, Hotyat, 1977, p. 17–18) сматрају да у домен истраживања социологије образовања улазе проблеми утицаја социолошких концепција образовања на образовни систем па све до друштвене шансе за образовањем. Док руски социолог Филипов (Filipov, 1980. str. 27–28) указује да предмет социологије образовања представља систем образовања као социјалне институције, узајамно дејство његових подсистема, као и узајамно дејство система образовања и подсистема са друштвом, првенствено са његовом социјалном структуром.

У оквир предметности социологије образовања улазе питања попут утицаја конкретних друштвених услова на производњу и функционисање одређеног образовног система, па све до зависности образовања од разноврсних друштвено-групних интереса (Koković, 1992, str. 19–20). Ненад Сузић је за једноставно одређење предмета социологије образовања. Сматра да је „однос или веза образовања и друштва, предмет социологије образовања” (Suzić, 2008, str. 12). Једно је сигурно – наведена одређења не исцрпљују у потпуности разноврсност приступа предмету социологије образовања, али умногоме олакшавају његово разумевање и схватање. Зато је оправдано што социологија образовања свој предмет не проучава искључиво дијалектички и развојно, већ и историјски. За историјски развој социологије образовања значајно је структурално посматрање предмета социологије образовања које обухвата три сегмента. Први сегмент везан је за функционисање образовања у друштву и његов утицај на друштво; други елемент је однос образовања и других посебних сфера друштва и трећи сегмент тиче се односа, процеса и структура унутар образовног процеса, унутар образовања као посебне сфере друштва (Ivković, 2003, str. 15–16; Ivković, Dimitrijević, 2010, str. 14–19). Наведени сегменти образовања имају своје специфичности развоја и утицаја на друштво у току различитих историјских епоха.

Модерна епоха за социологију образовања доноси значајан искорак у научним сазнањима која се крећу од религиозног мистицизма па све до световног и реалног гледања на друштвене односе. За ово постоје два разлога која су повезана са друштвено-економским и политичким променама и прогресивним теоријским сазнањима. Друштвено-економске и политичке промене траже образовану радну снагу, знања и способности које нису постојале, а везане су за познавање технологије, тржишта и закона акумулације капитала. Теоријска сазнања проистек-

ла из нових социјално-политичких и социјално-филозофских теорија своју ренесансу доживљавају „између 15. и краја 18. века у свим наукама” (Fiamengo, 1973, p. 26), па тако и у сфери образовања.

Сазнања везана за тзв. коперникански обрт у педагогији значајна су за социологију образовања модерне епохе. Велике заслуге за то има Јан Амос Коменски (Jan Amos Komensky). У жељи да превазиђе класне разлике, залаже се за масовност у образовању, јер су „школе за сву омладину оба пола” (Komenski, 1997, str. 83). Сматра да човека „ваља васпитати да постане човек” (Komenski, 1997, str. 71).

Утицај Бекона (Bacon) и његовог сензуализма, те напредних педагошких захтева ренесансне епохе одредили су прогресивне садржаје идеја Коменског. Посебно се залаже за образовање које постаје снажан и незаобилазан фактор друштвеног развоја; такође и социјална опредељеност Коменског за верску секту чешка браћа имала је специфичну димензију и утицај на образовање. Извесно је да Коменски јасно истиче значај функционисања образовања у демократском друштву, повезаност и циљ образовања који је у складу са потребама друштва захваљујући пансофијској идеји, као и хумане, еманципаторске односе унутар образовно-васпитног процеса. У анализи развоја идеја значајних за образовање у домену социологије важни су и социјал-утописти. Основна идеја којом се руководе Сен-Симон (Saint-Simon), Шарл Фурије (Charles Fourier), Роберт Овен (Robert Owen) и многи други јесте да друштвени сукоби настају из односа супротстављених слојева – произвођача и управљача. По угледу на грчке филозофе, социјал-утописти се залажу за утопистичку идеју о идеалном и праведном друштву, у коме је хедонистичка вредносна оријентација доживела своју историјску реафирмацију. За социологију образовања и предмет њеног проучавања занимљив је карактер Овеновог образовног система у Институту за формирање карактера и друштва. Такође, захваљујући низу мера којима је побољшао услове рада остварио је виши профит заснован на квалитету робе, произишао из мотивисаности радника и стручног усавршавања. Овенов пример јасно указује да је образовање у функцији иновација у производњи енглеског друштва; да има снажан утицај како на односе у друштву, тако и унутар његовог образовног система који карактерише симетрична, отворена педагошка комуникација, критички разговор, заснован на емпатији свих актера образовног процеса. Прогресивне идеје Овена следили су многи капиталисти не само у Енглеској, већ и широм Европе.

За историјски развој идеја у образовању (у домену социологије) незаобилазан је и Џон Дјуи (John Dewey). Своју филозофију образовања гради на темељима прагматистичких убеђења, Дарвиновој теорији еволуционизма, али и утицају многих педагога и њихових сазнања. образовање и васпитање види као друштвени феномен, доприносе реконструкцији искуства претходних генерација, имају друштвени значај, представљају средство за миран преображај друштва. Сматра да што родитељи могу да учине за своје дете, то је „друштво дужно да учини за сву децу” (Djuj, 1935, str. 3). Сазнања класика немачке педагогије, али и филозофије имала су, такође, значај за развој образовања, касније и његов допринос социологији образовања. Немачка класична филозофија и идеалистичке мисли Канта (Kant), Хегела (Hegel), Фихтеа (Fichte), Шелинга (Schelling) као и других дале су епохалан допринос схватању друштва. Под утицајем интелектуалистичко-идеалистичког

вредносног система који се ослања на разум, духовност као критеријум и вредносни правац за човекове акције значајне су, између осталог, тезе о међузависности свих друштвених појава; тезе о историјском карактеру друштвених кретања, теза о одумирању државе и многе друге.

Наведена футуролошка сазнања модерне епохе утицала су на социолошку мисао и конституисање социологије образовања као научне дисциплине. Везују се за Емила Диркема (Emil Durkheim), који у образовању види посебну моћ базирану на учењу морала. Његова сазнања о образовању су функционалистичка; афирмишу улогу образовања у одржавању постојећег друштвеног система. Такође, идеју да образовање не почиње као *tabula rasa*, прихвата и Диркем; дете има своју личност коју треба разумети ако желимо да рад, као посебна сфера друштва постане „неопходан услов за плодно деловање” (Durkheim, 1981, стр. 91). Ова и многа друга сазнања модерне епохе основа су за конституисање социологије образовања као научне дисциплине половином двадесетог века. Условљена су сазнањима о значају образовања у савременом свету, теоријским радовима који су указивали на моћ и свемоћ образовања, као и чињеницу да до почетка двадесетог века социологија образовања није имала адекватно место у систему научних дисциплина.

Методолошки оквир истраживања

Генезу актуализовања социологије образовања, у нашој стручној и научној периодици могуће је илустровати на примеру анализе часописа *Социолошки ипрелед*, који је први пут публикован 15 година након последњег броја Диркемовог (Durkheim) *Социолошкој годишњака*, у Београду 1938. године. Следећи број изашао је 23 године касније, након чега је уследила пауза од годину дана. После 1963. године, све до 1978. године часопис излази три пута годишње, осим 1963, 1966, 1967. и 1969. када из финансијских разлога није публикован. Од 1979. године редовно излази четири пута годишње. Већ у првом броју часописа види се намера главног уредника и уређивачког одбора да се посвете пажњу односу социологије и других сродних друштвених наука.

То је био повод да фокус нашег истраживачког интересовања усмеримо на питања социологије у образовању, односно питања образовања у социологији.

Проблем истраживања је: да ли су и у којој мери у *Социолошком ипреледу* заступљени садржаји из социологије образовања, односно, у којој мери постоји имплементација садржаја из домена образовања у обухваћеним референцама у периоду од 1938. до 2017. године. Полазећи од проблема истраживања дефинисан је циљ: испитати заступљеност садржаја из домена образовања, истражити њихов карактер, екстензитет и интензитет у *Социолошком ипреледу* – од првог издања 1938. године. На основу постављеног циља истраживања издиференцирани су и истраживачки задаци: 1) Извршити квантитативну класификацију (по научним областима) радова – библиографских јединица објављених од првог броја *Социолошкој ипреледа* до данас; 2) Утврдити заступљеност: а) библиографских референци у оквирима различитих социолошких категорија; б) библиографских референци из домена социологије образовања; 3) Квалитативно анализирати садржаје радова из домена социологије образовања.

У истраживању је примењена дескриптивна научно-истраживачка метода, заснована на квантитативној и квалитативној анализи узоркованих садржаја. Узорак истраживања представља 766 библиографских референци – научних и стручних радова часописа *Социолошки ирејлед* објављених у 197 бројева.

Интерпретација резултата истраживања

1. Квантитативна класификација библиографских јединица

С обзиром на то да социологија као наука припада широком пољу различитих друштвено-хуманистичких наука, које се такође баве друштвеним феноменима, тешко је и скоро немогуће у потпуности разграничити њихово појединачно, аутономно подручје интересовања. Осим тога, чврстих граница између наука с једне стране, и њихових научних дисциплина, са друге стране, нема, нити их може бити. Међутим, социологија је фокусирана на друштво у целини; бави се његовом структуром, друштвеним односима, динамиком, друштвеним облицима и слично, а друге друштвене науке проучавају утицај друштва и његових чинилаца на појаве и проблеме властитог предметног подручја. Везу између социологије и других наука, као и њихових научних дисциплина, у контексту нашег истраживачког задатка, посматраћемо на каузалним основама, односно – целовитог и вишезначног сагледавања науке о друштву.

У намери сагледавања заступљености социолошких тема и садржаја из области образовања и васпитања, анализирани библиографске референце су сврставане у неколико научних области (Табела 1).

Налаз показује да највише библиографских референци, поред чисто социолошких радова (48,70%), има из области политичких наука (10,30%) и економије (5,61%), док су педагошке теме заступљене са 4,56%. Даља анализа резултата је имплицирала потребу да се детаљније сагледавају садржаји на релацији педагогија и социологија у оквиру сегмента образовање, узевши у обзир да је педагогија најопштија наука о васпитању и образовању.

Утврђено је да се часпис бавио проблематиком из различитих друштвених категорија (Табела 2). Од укупног броја социолошких садржаја, 35 тема или 10,45% односи се на образовање, док је нешто више посвећено социјалним конфликтима, рату и миру (12,24%). Пошто квантитативна анализа указује само на учесталост појава, а не и на њихов садржај, неопходно је позабавити се и карактером садржаја образовања.

2. Квалитативна анализа садржаја радова из домена социологије образовања

Гледано у целости, објављени радови се могу сврстати у неколико тематских подручја. Прва целина се везује за наставу социологије у средњим школама, тачније за: статус социологије као наставног предмета, организацију наставног процеса, стручне компетенције наставника за извођење наставе социологије и разумевање социолошких феномена. Први рад са овом тематиком публикован је 1964. године (*Стање наставног кадра предмета Основи науке о друштву*). Бави се питањима кадровске структуре, кључне за успешну реализацију наставног предмета *Основи*

науке о друштву у београдским гимназијама (Bugarski, 1964, стр. 54–59). Дотадашња трогодишња пракса и стечена искуства су показала да упоредо са повећањем броја ученика и фонда часова треба повећати и број факултетски образованих наставника за извођење наставе овог предмета. Резултати истраживања показују да један број наставника допуњава властиту норму држећи наставу Основе науке о друштву.

Изучавање социологије као средњошколског предмета и његова повезаност са идеолошком перцепцијом КПЈ, местом социологије у систему друштвених наука, са историјске дистанце, разматран је у раду *Борба за усвојивање социологије као средњошколског предмета* (Јарић, 2012, стр. 648–673). Рад под називом *Досадашњи резултати и неколико идеја за реорганизацију наставе социологије у средњој школи*, третира статус социологије као наставног предмета у средњим школама (Ranković, 1970, стр. 117–125). Реч је о *Уводном реферату на састанку Југословенског удружења за социологију*, који је резултирао договором: а) израда новог наставног плана и програма за предмет Социологија; б) расписивање Конкурса за нови уџбеник социологије. У овом броју могу се пронаћи и закључци са саветовања наставника социологије у средњим школама у СР Србији. Пошто се у средњим школама изучавао предмет *Основи науке о друштву са друштвеним уређењем СФРЈ*, донет је је закључак да се тај предмет подели на два: *Основи науке о друштву* (која би обухватао политичку економију и социологију), и наставни предмет *Друштвени систем СФРЈ*.

Деценију и по касније, нове друштвене околности су наметнуле нова питања и дилеме – *Ко то имао дира у наш марксизам?* (Mađgalj, 1985, стр. 85–87). На састанку Социолошког друштва Србије, донет је закључак којим се апострофирају слабости и проблеми у реализацији наставе марксизма – указано је на незаинтересованост ученика за наставу марксизма, која по оцени овог друштва недовољно припрема ученике за живот и рад у друштву. Двадесетак година касније, у условима нових друштвених промена, транзиције социјализма у модерно капиталистичко друштво, како истиче аутор рада *Образовање за грађанско друштво-идеолошко средство транзиције* (Avramović, 2004, стр. 175–187), у фокусу је настава новог предмета Грађанско васпитање и наводе се разлози увођења овог наставног предмета.

Аутор с критичког аспекта разматра потребу ширења вредности западних система и закључује да ученицима треба омогућити да се упознају са друштвеним, а не идеологизованим вредностима.

Слична тема, али са временском дистанцом дугом тринаест година, обрађена је у раду *Ефекти неких образованих промена у контексту циљева реформе образовања*, (Maksić, Pavlović, 2017, стр. 578–602). Предмет проучавања су промене које се односе на остваривање циљева образовања и васпитања у учењу српског језика, веронауке и грађанског васпитања, које је донела реформа образовања од 2001. године. Резултати су показали да није дошло до остваривања дефинисаних циљева наставе Српског језика, Веронауке и Грађанског васпитања у жељеној мери. Као разлози се наводе: необезбеђеност адекватних материјалних и људских ресурса за реализацију реформи, недовољна подршка вредносног контекста за планирани развој образовања, уз закључак да наведене тешкоће представљају изазове од чијег решавања зависи даља судбина промена у образовању.

У ову тематику радова увршћен је и истраживачки рад под насловом *Друштвени околности и наставничка професија* (Beara, Jerković, 2015, стр. 229–253), којим се

испитују наставници о разумевању друштвених околности с обзиром на пол, радни стаж, старост, врсту иницијалног образовања и школе у којој наставник ради. Утврђене су разлике у перцепцији друштвених околности у односу на професионални развој између наставника који раде у основним и средњим школама.

У раду *Ставови наставника према образовној концепцији ефикасне школе*, аутори су, кроз анализу ставова наставника, покушали дати одговор на питање ефикасности примене информатичко-комуникационих технологија у процесу наставе и учења. Резултати су показали да, у ефикасној школи, мора постојати нова просторна и временска организација. Добијени налази могу представљати поуздану основу креаторима образовних политика, у моделовању ефикасне школе и делотворне наставе која би сваког ученика водила до успеха према његовим индивидуалним могућностима (Nikolić, Mandić, Kostadinović, 2017, str. 547–577).

Друга тематска група радова се везује за социолошки аспект система образовања – на вертикално формално институционално образовање.

У посебном издању часописа објављеном под називом „Сто година социологије у Србији”, у књизи број 3–4 налази се рад под називом *Почеци социологије образовања на југословенском простору* (Jovanović, 2012, str. 908–916). Реч је о приказу текста Фердинанда Маслића из 1939. године. Овај рад даје преглед практичних истраживања образовања дијагностикујући низ социјалних проблема школе.

Још 1973. године, Анка Бјелобаба (*Социолошко проучавање образовања у Западној Немачкој*) анализира систем образовања и запажа да у немачкој теоријској социолошкој мисли не постоји социологија образовања као самостална научна дисциплина, јер се образовање проучавало у оквиру педагошке социологије и социјалне педагогије. Покушаји реформисања тадашњег образовног система показују да је образовање у кризи. Са једне стране јавља се „елитизам” у образовању, а са друге стране, одвајање теорије и праксе, универзитета и стручне школе, што представља захтев индустријског друштва (Bjelobaba, 1973, str. 82–95). У истом броју часописа се налази и рад под називом *Социолошка истраживања друштвених услова за школовање на универзитетима у савременој Француској*, где се успоставља позитивна спрега између идеологије „способности и талената” и француског образовног система који се од основне школе па до факултетског образовања заснива на селекционисању најспособнијих и најдаровитијих. Покушај приказивања формалне једнакости у смислу да сви имају једнаке шансе у образовању, по мишљењу аутора, прикрива се и оправдава неједнакост у могућностима образовања (Mojsilović, 1973, str. 70–82).

Систем образовања осамдесетих година прошлог века са критичког аспекта разматран је у раду *Онемогућено образовање*: 1) образовање и универзитет онемогућују институције друштва у смислу финансирања образовања; 2) образовни систем се оправдава квантитативним подацима, док је квалитет занемарен зато што погађа просечност; 3) морална криза у образовању у смислу губитка људске и професионалне одговорности – срозавање наставничке професије, обезвређивање свих вредности образовања (Ћирић, 1983, str. 70–82).

Критичко разматрање школства на почетку 21. века је тема рада *Душа и будућности образовања*. Аутор указује на јачање доминације неолиберане државе и њених инструмената моћи што је школске програме претворило у инструмен-

те „научног хуманизма”. На почетку трећег миленијума изван је геополитички преокрет „успона Азије и опадање Америке”, што ће битно утицати на сетове вредности глобалне културе, као и промену школских система. Овај рад је покушај да се скицира оквир у коме ће процес тећи и ко ће бити носиоци тих промена (Reljić, 2017, стр. 603–623). Глобализација и образовање чине окосницу рада *Одлив мозгова из Србије – једно лице глобализације образовања?* (Avramović, 2012, стр. 189–202). У раду се указује на улогу глобализацијске праксе и идеологије у „одливу мозгова” из Србије. Наводе се подаци о одласку високо образовних грађана Србије у западно-европске државе и САД. Анализирају се динамика, размере и тенденције овог процеса. Разматра се и улога образовног система у процесу напуштања земље високообразовних кадрова. Улагања у унапређивање образовног система углавном се схватају као побољшање услова образовања, осавремењивање наставне опреме и учила, поправљање материјалног положаја наставника. Кључно питање је не само обим улагања у образовање, већ шта се добија као резултат. Критикује се образовна политика бесплатног студирања, по којој држава улаже велика средства у школовање студента, а они, када дипломирају или докторирају, одлазе у другу државу и доприносе развоју тамошњег друштва. Анализирају се узроци и последице одласка научно и технички образоване интелигенције. За Србију као земљу релативне неразвијености и на путу модернизацијских процеса, по мишљењу аутора, овај тренд има далекосежне друштвено-развојне последице.

Универзитетске наставно-научне активности, образовање будућих доктора наука у оквиру разних научних дисциплина и професионални развој универзитетских наставника били су у фокусу наше научне јавности. У раду *Докторати и образовање и обнављање научној особља* (Milić, 1982, стр. 95–103) урађена је анализа стечених доктората од 1955–1959. и од 1970–1974. из области природних, техничких и медицинских наука. Академска институционализација као претпоставка школовања будућег кадра за социолошка истраживања разматрана су у оквиру радова посвећених развоју социологије: на Филозофском факултету у Новом Саду (Vuksanović, 2012, стр. 560–568), на Економском факултету у Београду (Мојић, 2012, стр. 568–583), као и развој Катедре за социологију Филозофског факултета у Косовској Митровици (Petrović, Porić, Kragović, 2012, стр. 503–603), те настанак и развој катедре за политичку социологију Факултета политичких наука у Београду (Smiljković, 2012, стр. 685–703).

Наставно-научна и јавна делатност Мирослава Печујлића приказана је у истоименом раду (Trkulja, 2012, стр. 445–485), где је представљена његова универзитетска каријера, научни опус и политички ангажман.

Трећа тематска целина радова се односи на неформално образовање, стручно усавршавање у делокругу стицања образовних компетенција за остваривање руководећих организационих активности. Актуализује се значај образовања руководиоца у индустријским радним организацијама (Despotović, 1971, стр. 93–99). У том контексту је обављено емпиријско истраживање о улози елементарних економских знања и надлежности стручних органа. Резултати истраживања показују да су одговарајуће образовање и познавање надлежности самоуправних органа претпоставка добрих самоуправних односа.

Евидентирана је и група радова концентрисана око теме социјалне неједнакости у образовању. Истраживачки рад под називом *Школски усџех, социјалне разлике и*

џолиџика (Marjanović, 1989, str. 17–37) се бавио питањима селективне функције школског система према школском успеху у смислу предности приликом уписа на факултет. Постављено је питање повезаности социјалног порекла ученика и школског успеха. Ова тема остаје актуелна и 2015. године на нешто старијој популацији. У раду *Социјално њорекло и образовне оријентације стџудентске омладине* сагледа ни су неки социјално-диференцирајући фактори (друштвено-економски положај и културно-образовни статус породице) кроз призму утицаја на професионалне оријентације студентске омладине. Извршена је компаративна анализа специфичности социјалног порекла студената (Marković Krstić i Milošević Radulović, 2015, str. 469–512). Тема *Социјалне (не)једнакости и образовање* обухваћена је приказом 133 библиографске референце у часопису издатом 1990. године (Stankov, 1990, str. 143–153). У раду *Експанзија образовања: реалности и џривид једнаких шанси у догстџуинности образовања* (Matejić Đuričić, Filipović, 2014, str. 87–103) разматра се целовит контекст проблема експанзије школовања: глобални раст образовне структуре становништва; раст броја диплома, растући значај образовања за појединца на тржишту рада.

Инклузивна образовна политика обухвата групу радова који се баве различитим инклузивним групама.

Ауторке рада *Образовно-економски сџаџиус Рома у Србији и њеџова реџионална засџуџљености* (Sokolovska, Jarić, 2014, str. 389–395) полази од налаза пописа становништва од 2002. и 2012. године, упоређујући економске промене између два пописа, закључује да удео Рома без образовања и незавршеном основном школом има тенденцију смањења, али да је потребно додатно унапређивати актуелне услове на тржишту рада. Модели инклузивног образовања у Европи и земљама нашег региона разматрани су у раду под насловом *Инклузивно-образовна џолиџика у Евроџи и реџиону*, објављеном 2015. (Velišek Braško, 2015, str. 95–108). Истакнуте су специфичности у образовним политикама појединих земаља са посебним акцентом на инклузивно образовање у Србији. На основу анализираних модела дате су смернице за унапређење инклузивног образовања код нас. Значај односа друштва према особама са сметњама у развоју за реализацију образовне инклузије у Србији актуализован је у часопису *Социолошки џреџлед* издатом 2015. (Dimoski, Nikolić, 2015, str. 419–443). Рад је заснован на теоријском промишљању о детерминисаности односа друштва (државне институције). Аутор истиче да су изостале припреме средине за потпуније увођење инклузивног образовања у Србији.

Тему Економски фактор иницијатор промена у образовању третира неколико радова. У раду *Образовање: сервис џривреде или џреношење знања и кулџурноџ контџинуџиџета* (Marjanović, 1987, str. 65–81) аутор указује на потребу да образовање одговори потребама времена и издржи рационално-критичку проверу. По мишљењу аутора рада *Почеџи америчкоџ масовноџ јавноџ школсџива у свеџџлу џеорџије кореспонденције* (Filipović, 2007, str. 351–365), подстицаји за промене у образовном систему ретко долазе од сиромашних фармера и урбаног пролетеријата, већ од стручњака из привреде. Структурална карактеристика америчког образовања лежи у теорији кореспонденције (кореспонденција између друштвене организације школовања и друштвене организације рада). Промене које се дешавају у образовном систему долазе од власника водећих привредних сектора. Све промене се „улепшавају” са циљем очувања постојећег економског поретка.

Међузависност савремених технолошких промена и актуелних друштвених процеса били су основно полазиште рада *Трендови промена у друштву и образовању које генерише четвртина индустријска револуција* (Bazić, 2017, стр. 524–546). Применом аналитичко-дескриптивног метода идентификовани су основни чиниоци технолошких промена у друштву и образовању које генеришу иновације Четврте индустријске револуције, као и њихову међузависност. Иновације и ове индустријске револуције утичу и на развој и уређење, структуру и динамику друштва, вредносни систем...

Тржишна економија Америке и образовање били су предмет интересовања рада *Да ли је друштво знања нови тип друштва? Аутор расправља о „друштву знања”* које није нови тип друштва, јер је знање увек постојало и истиче да је природније говорити о „економији знања” (Avramović, 2008, стр. 85–100). Последњи рад се може сврстати и у тематско подручје које се бави питањима социологије знања.

У раду *Смисао и функција Манхајмове социологије знања: ново тумачење*, Брдар (Brdar, 2005, стр. 3–33) образлаже Манхајмову социологију знања која налаже превладавање ограничења критике идеологије. Кроз критику марксизма Манхајм указује на промашеност програма еманципације знања путем револуционарне силе, као и промашеност моћног бољшевичког експеримента. *Културни капијал и знање: проблеми операционализације у истраживањима образовних неједнакости* (Štrangarić, 2017, стр. 300–323) тема је рада који знање посматра са становишта културног капитала, као сазнавање легитимне културе која се стиче у оквиру примарне социјализације, а која надграђује образовни систем. Ауторка рада истиче да је знање интегрисано у сва три облика културног капитала – опредмећени, утеловљени и институционализовани. Напошетку, указује се (Avramović, 2012, стр. 1198–1215) на појаву социолошког знања, псеудосоциолошког знања и незнања у уџбеницима социологије у средњој школи и универзитетима (*Социолошко знање и незнање у уџбеницима социологије*).

Закључци

Образовање је одувек било и остало, у великој мери, под окриљем бављења социологије; током свог историјског развоја представља потребу сваког друштва. Свака историјска епоха имала је одговарајући степен и тип образовања, који је показатељ друштвеног, културног и политичког развоја. У појединим историјским епохама образовање је имало и другу улогу – уместо да подстиче, спутавало је напредну мисао друштва, гушило сваку жељу за задовољавањем егзистенцијалних потреба човека. Посебан утицај на однос образовања и друштва оставили су вредносни системи и њихове вредносне оријентације. Захваљујући својој социјалној функцији, образовање је знатно утицало на формирање ставова, вредности, уверења припадника различитих друштвених структура. Ово опет показује да образовање у историјским епохама, без обзира на олигархијске власти, није било само индивидуална ствар или жеља владајућих слојева друштва, већ шира друштвена потреба свих чланова друштвене заједнице.

У историјској генези идеја могуће је указати на неколико кључних сегмената значајних за социологију образовања – образовање има моћ у друштву (Aristotel,

Diderot, Helevetius); представља снажан и незаобилазан фактор друштвеног развоја (Komensky), представља средство за миран преображај друштва; у корелацији је са специфичним друштвеним сегментима (Kant, Hegel, Schelling), у функцији је иновација друштва (Owen), фактор преиспитивања квалитета образовања и квалитета живота на индивидуалном и друштвеном плану (Durkheim, Bourdieu, Brookover, Koković, Ivković, Dimitrijević...), фактор очувања система (Althusser)...

То је огроман просторни дискурс у коме се могу кретати теоријско-емпиријска разматрања образовања као друштвеног феномена. У тим оквирима би било пожељно и сврсисходно и даље испитивати садржаје социологије образовања у *Социолошком њреїледу*. Тим више што резултати фундаменталних теоријских и емпиријских истраживања (презентованих у *Социолошком њреїледу*) из социологије образовања доприносе развоју модерних стратегија наставе и учења у целокупном систему образовања.

Стога је пожељно да овај значајан социолошки часопис и убудуће пажњу посвећује темама из социологије образовања. Иако су радови у садржајном смислу систематизовани у неколико тематских целина, истраживачка ретроспектива показује да се актуализовање и интерпретација тема из социологије образовања углавном везују за конституисање социологије као наставног предмета, настанак и развој социологије образовања, али и идеолошко-политички контекст и његов утицај на систем образовања у целини.

Danijela N. Vasilijević¹

Žana P. Bojović²

University of Kragujevac

Faculty of Pedagogy in Užice

Užice (Serbia)

Tatjana B. Mihajlović³

University of Banja Luka

Faculty of Philosophy

Banja Luka (Republic of Srpska - B&H)

THE TOPICS IN THE FIELD OF EDUCATION AND UPBRINGING IN *SOCIOLOŠKI PREGLED / SOCIOLOGICAL REVIEW*

(Translation In Extenso)

Abstract: There are several segments significant for the sociology of education in the historical genesis of ideas, starting from the fact that education had power in the society until the review of the quality of education. It is possible to illustrate the genesis of updating the sociology of education in our professional and scientific periodicals on the analysis of the journal *Sociološki pregled / Sociological Review*. The authors wish to examine the representation of content from the field of education, as well as the character, extensity and intensity of content in *Sociološki pregled / Sociological Review* from the first edition in 1938 until today. Research retrospective of scientific and professional papers (766 bibliographic references) shows that updating and interpretation of educational topics usually participates with construction of sociology as the course, the establishment and development of sociology of education, but also the ideological and political context and its influence on the educational system as a whole.

Keywords: sociology of education, education, upbringing, scientific journal *Sociološki pregled / Sociological Review*.

Introduction

In contemporary time education is a subject of interdisciplinary scientific examination. Like very few social phenomena in modern times education has particularly “conflicting character” (Ivković, Dimitrijević, 2010, p. 13), and for different reasons attracts broad curiosity of individuals and groups. Educational questions are treated as factors belonging to ideological sphere, defining destiny of individuals and social groups (Ibid.). In the most general sense, education and upbringing are examined in the scientific way by pedagogy as the oldest science about the two. During its own historical development pedagogy was dealing with education in more depth, although it had approached it from personality development perspective and it “often equalled it with upbringing” (Koković,

¹ d.vasilijevic@sbb.rs

² rzjzboj@ptt.rs

³ tatjana.mihajlovic@ff.unibl.org

2009, p. 16). Sociology of education does not only explore individuals and their needs and interests, but also upbringing as a precondition for society to constantly regenerate its own existence. When dealing with upbringing sociology does not neglect the fact that upbringing is survivalist notion, with a significant social function.

In sociological literature we can find different definitions of the subject of sociology of education. Bourdieu (1987, p. 89-90) defines the subject of sociology of education as assessment of the relationship between culture and social reproduction of society, contribution of education to reproduction of power structures and the role of education in redistribution of cultural capital. Flere (1976, p. 47-48) links the subject of sociology of education to education and upbringing (as a social sphere) and the whole of society, social processes and relationships within the sphere of upbringing and education. Brookover (1955, pp. 14-16) includes in the research field of sociology of education a broad field in which a society and its segments meet education. De Coster and Hotyat (1977, pp. 17-18) consider the research domain of sociology of education to encompass an issues of influence of sociological concepts of education on the educational system including social prospects for education. Russian sociologist Filipov (1980, pp. 27-28) points out that the subject of sociology of education is educational system as social institution, mutual influence of its subsystems, as well as mutual influence of the educational system with its subsystems with the society, primarily with social structure. Within the framework of the sociology of education fall also the issues of influence of concrete social conditions on production and functioning of a specific educational system, all the way to dependence of education on a variety of social-group interests (Koković, 1992, p. 19-20). Nenad Suzić advocates for a simple definition of the subject of sociology of education. He argues that "a relationship or a link between education and knowledge is the subject of sociology of education" (Suzić, 2008, p. 12). It is certain though that here mentioned definitions do not fully exhaust a variety of approaches to the sociology of education, though in many ways they make understanding and comprehension easier. There lies justification for sociology of education to approach its own subject historically, in addition to dialectically and developmentally. For historical development of sociology of education structural observation of the subject through three segments of sociology of education is significant. The first segment is linked to how is education functioning in society and what is the influence it exerts over society; the second element is a relationship of education with other separate spheres of society, and the third element is about relations, processes, and structures within educational process, inside the education as a separate sphere of society (Ivković, 2003, p. 15-16; Ivković, Dimitrijević, 2010, p. 14-19). The above-mentioned segments of education have, during different historical periods, their own particularities of development and influence over society.

For education contemporary period brings a significant step in scientific insights covering areas from religious mysticism all the way to secular and realistic approach to social relationships. There are two reasons for this and they are both linked to socio-economic and political changes and progressive theoretical knowledge. Socio-economic and political changes require educated work force, knowledge and skills which have not existed before, and are a part of technology knowledge, markets, and laws of capital accumulation. Theoretical insights coming from these new socio-political and socio-philosophical

theories “between XV and the end of XVIII century in all sciences” (Fiamengo, 1973, p. 26) are going through the renaissance, and this includes areas of education.

Insights related to so called Copernican Revolution in pedagogy are significant for contemporary sociology of education. Significant credit for this belongs to Jan Amos Komensky. In an attempt to overcome class differences he advocates for mass education, because “schools are for all youth of both sexes” (Komenski, 1997, p. 83). He is of the opinion that “a human should be brought up to be human” (Komenski, 1997, p. 71). The influence of Bacon and his sensualism, and also of advanced pedagogical demands of the Renaissance period have shaped progressive content of Komensky’s ideas. He is particularly advocating for education that is a strong and unavoidable factor of human development; also, Kamensky’s social orientation towards religious sect Czech brotherhood had a specific dimension and influence on education. One thing is certain, Komensky clearly promotes significance of functioning of education in democratic society, pointing at the link and relationship of education based on the idea of pan-sophism to human emancipatory relations within the educational process.

In the analysis of the ideas significant for education in the domain of sociology social-utopians occupy an important place. The basic lead idea for Saint-Simon, Charles Fourier, Robert Owen and others is that social conflicts stem from relationships of opposed strata – producers and managers. Following Greek philosophers social-utopians are advocating for a utopian idea about ideal and just society, where hedonistic value orientation would have had its own historical re-affirmation. For sociology of education and its subject particularly interesting is the character of Owen’s educational system in the Institute for the Formation of Character and Society. Also, due to a string of measures instrumental in improving work conditions higher profit rates were achieved based on quality of product, as a result of motivation and professional self-improvement of workers. Owen’s example unequivocally shows that education is at the core of production innovations in English society; that it has a strong influence on social relationships as well as inside the educational system characterised by symmetrical open pedagogical communication, critical discussion, based on empathy of all actors involved in the educational process. Owen’s progressive ideas were followed by many capitalists, not only in England but also across Europe.

For historical development of ideas in education (within the domain of sociology) John Dewey cannot be avoided. His philosophy of education is built on the foundations of pragmatism, Darwin’s theory of evolution, and also under the influence of many pedagogues and their insights. Education and upbringing he sees as a social phenomenon contributing to a reconstruction of previous generations’ experiences, of social significance, representing a mean for peaceful transformation of society. He believes that what parents can do for their children the “society has a duty to do for all children” (Djui, 1935, p. 3). Insights of the classics of German pedagogy, as well as philosophy, have also had important role in development of education, and later contributions to the sociology of knowledge. The German classical philosophy and idealistic ideas of Kant, Hegel, Fichte, Schelling and others have contributed tremendously to understanding of society. Under the influence of intellectual-idealistic value system that is relying on sense spirituality as a criterion and value marker for human actions are significant, among others, theses about interdependence of all social phenomena;

theses about historical character of social movement, the thesis about the end of nation state, and many others.

The above mentioned futuristic knowledge of the modern epoch have influenced sociological thought and constitution of sociology of education as a scientific discipline. They are linked to Emil Durkheim who in education sees a specific power based on learning of ethics. His knowledge about education is functionalist; it affirms the role of education in maintenance of the existing social system. Also, Durkheim accepts the idea that education does not begin as *tabula rasa*; a child has a personality which needs to be understood if we want for work, as a separate sphere of society, to become "required condition for fruitful action" (Durkheim, 1981, p. 91). This, and many other discoveries of the modern epoch, are a foundation for constituting sociology of education as a scientific discipline in the mid-nineteenth century. This is guided by understanding of significance of education in the modern world, theoretical works pointing at the power and prevalence of education, as well as the fact that until XX century sociology of education did not have an adequate place in the system of science disciplines.

Methodological framework of the research

The genesis of promotion of sociology of education in Serbian professional and scientific periodicals could be illustrated with an analysis of the journal *Sociološki pregled/ Sociological Review*, first time published fifteen years after the last issue of Durkheim's Sociological Almanach, in Belgrade in 1938. The next issue was published twenty three years later, followed by a one year break. After 1963 until 1978 the journal was published three times a year except in 1963, 1966, 1967 and 1969, when for financial reasons it was not published. From 1979 the *Sociološki pregled/ Sociological Review* is regularly published four times a year. Obvious already from the first issue of the journal is intention by the Editor in chief and the Editorial board to pay attention to a relationship between sociology and other similar social sciences. That was the reason to focus our research interests on issues of sociology in education, and issues of education in sociology.

The problem this research deals with is: whether and to what extent issues from sociology of education are present in *Sociološki pregled/ Sociological Review*, or to what extent is content in the area of education present in the observed references covering the period from 1938 to 2017. Based on the research problem the goal is defined as: to analyse presence of the education-related content, explore its character, extent and intensity in *Sociološki pregled/ Sociological Review* journal – from the first issue in 1938. And from the main goal separate research tasks are: 1 to conduct quantitative classification (by scientific areas) of works – bibliographic units published from the first issue until present times; 2 assess presence of a) bibliographic references within different sociological categories; b) bibliographic references from the domain of sociology of education; 3 qualitative analysis of the articles in sociology of education.

This research relies on descriptive research method based on quantitative and qualitative analysis of the sampled content. The sample is comprised of 766 bibliographic units – scientific and professional papers published in 197 issues of *Sociološki pregled/ Sociological Review*.

Interpretation of the research results

1. Quantitative classification of bibliographic units

Given that sociology as a science belongs to a wide field of different social sciences and humanities, that also deal with social phenomena, it is almost impossible to completely delineate their individual, autonomous fields of interests. Besides, there are no hard borders between sciences on the one hand and their scientific disciplines on the other hand, nor there could ever be. However, sociology is focused on society in its entirety and it deals with social structure, dynamics, social forms and similar, while other sciences are concerned with the social, and its parts, influence on phenomena and problems of own subject field. A connection between sociology and other sciences, including their scientific disciplines, will be, within our research task, observed from causal grounds, in other words – complete and multifaceted evaluation of science about society.

In an attempt to observe presence of sociological topics and contents from the area of education and upbringing, the analysed bibliographic units were classified in several science areas (Table 1)

The findings indicate that the largest number of bibliographic references, apart from purely sociological works (48.7%), is from political sciences area (10.3%) and economy (5.61%), while pedagogical topics are present in 4.56% articles. Further analysis implies a need to take more detailed look at the relation between pedagogy and sociology within the education segment, acknowledging that pedagogy is the most general science about upbringing and education.

The results reveal that the journal has been covering issues from a variety of social categories (Table 2). From the total number of sociological topics 35, or 10.45%, was dealing with education, while somewhat more has been dedicated to social conflicts, war and peace (12.24%). Since quantitative analysis indicates only frequency of occurrence but not the content, it was necessary to turn to the content of the units identified as dealing with education.

2. Qualitative analysis of papers in the field of sociology of education

In general, published articles can be classified into several thematic areas. The first area is related to sociology as a teaching subject at secondary school level, more precisely to: status of sociology as a teaching subject, organization of teaching process, professional and teaching competences of teachers, and understanding of sociological phenomena. The first paper on this issue was published in 1964. *The condition of teaching staff for the Fundamentals of the science about society subject*). It addresses the issues of human resources, a key factor for a successful implementation of the Fundamentals of science about society in Belgrade gymnasiums (Bugarski, 1964, pp. 54-59). A three year old practice at that time showed that along with increase in number of students and hours taught a number of university educated staff trained for teaching of the subject should be increased. The results indicated that a certain number of teachers outside of the field would meet the required number of classes taught by working as Fundamentals of the science about society teachers.

Teaching of sociology as a secondary level subject and its relationship with the ideological perception of Communist Party of Yugoslavia, position of sociology in the system of social sciences was, from a historical distance, analysed in the paper *A struggle*

for establishment of sociology as a secondary education level subject (Jarić, 2012, p. 648-673). The paper with title *Current Results and a Few Ideas for Reorganisation of Sociology Education in the Secondary School*, approaches the status of sociology as a part of secondary school curricula (Ranković, 1970, str. 117-125). The paper covers *Introductory report from the meeting of Yugoslav association for sociology* which has resulted in an agreement around two points: a) design of a new teaching plan and curricula for the subject of sociology; b) competition/call for a new sociology textbook. This issue of the journal also contains conclusions from an advisory meeting of sociology teachers in secondary schools in republic of Serbia. Because The Foundations of Science about Society With Social Constitution of SFRY subject was taught at secondary schools already a conclusion had been reached to divide it into two: the *Fundamentals of Science About Society* (which would cover political economy and sociology), and the *Social System of SFRY* subject.

A decade and a half later new social circumstances brought new questions and dilemmas – *Who's over there meddling in our Marxism?* (Madžgalj, 1985, pp. 85-87). A meeting of Sociological Society of Serbia resulted in a conclusion in which weaknesses and problems in teaching Marxism are pointed out – disinterestedness of students for the course in Marxism which, in the view of the Society is not preparing students sufficiently for life and work in the society. Some twenty years later, in the midst of new social changes, the transition from socialism into a modern capitalist society, as the author of *Education for civic society – ideological mean for transition* (Avramović, 2004, pp. 175-187) puts it, the focus is on a new subject, Civic education – and reasons for introduction of the subject into curricula. The author critically discusses the need for promotion of values of the western systems concluding that students should be given an opportunity to get familiar with social and not ideological values.

A similar topic, though from a thirteen year long distance, was covered in the paper *The effects of some educational changes in the context of education reform goals* (Maksić, Pavlović, 2017, pp. 578-602). The issues examined are changes in relation to achieving educational and upbringing goals in teaching of Serbian language, catechises and civic education, which the reform in 2001 introduced. The results have shown that projected goals for these three courses have not been met to a satisfactory degree. The reasons mentioned are: insufficient provisioning of adequate human and material resources for implementation of reforms, insufficient support of the value context for the planned development of education, with the conclusion that problems mentioned represent challenges to which solution is crucial for a further outcome of the changes in education.

Within this thematic unit included is also a research paper titled *Social circumstances and teaching profession* (Beara, Jerković, 2015, pp. 229-253), in which teachers are asked about understanding of social circumstances in relation to sex, length of employment, age, initial educational background, and the school teacher works at. Discovered are differences in perception of social circumstances in relation to professional development between teachers employed in the elementary and those in the secondary schools.

In the paper *Attitudes of teachers towards educational concept of the efficient school* the authors, through the analysis of teachers' attitudes, have attempted to give an answer to a question of the efficacy of application of ICT in the educational process and learning. The

results have shown that in the efficient school there has to be a new spatial and temporal organization. Acquired results could present a reliable ground for the creators of educational policies, in modelling of the efficient school and result yielding teaching process which would lead every student to a success in accordance to hers or his individual abilities (Nikolić, Mandić, Kostadinović, 2017, pp. 547-577).

The second thematic group of papers is focused on the sociological aspect of educational system - on the vertical formal institutional education. In a separate issue of the journal, published under the title *A hundred years of sociology in Serbia*, in the volume 3-4 there is a contribution titled *The beginnings of sociology of education in the Yugoslav area* (Jovanović, 2012, pp. 908-916). It is a review of a text by Ferdinand Maslić from 1939. That paper gives an overview of practical explorations of education identifying a string of social issues for the school.

As far back as 1973 Anka Bjelobaba *A sociological study of education in the West Germany* has analysed the educational system and noted that in the German theoretical sociological thought there is no sociology of education as an independent science discipline, because education was researched within pedagogical sociology and social pedagogy. Attempts to reform the existing educational system have shown that education is in crisis. On the one hand there is “elitism” in education, and on the other hand, there is a separation of theory and practice, university and professional schools, under the auspices of industrial society (Bjelobaba, 1973, pp. 82-95). In the same issue of the journal there is also a text titled *Sociological research of social conditions for education at universities in contemporary France*, where a positive link between ideology of “ability and talent” and the French educational system which from the elementary school to the university education is based on selection of the most capable and gifted, has been established. The attempts to showcase formal equality in the sense that everyone has equal chances in education, in the author’s opinion, is obscured and inequality in possibilities for education justified (Mojsilović, 1973, pp. 70-82).

The educational system of the eighties of the last century was critically approached in the paper *Obstructed education*: 1) education and university are obstructed from the social institutions by the ways of financing education; 2) educational system is justified through quantitative data, while quality remains neglected because it touches upon mediocrity; 3) ethical crisis in education as loss of human and professional responsibility – decline of the teaching profession, devaluation of all educational values (Čupić, 1983, pp. 70-82).

Critical discussion of education at the beginning of XX century is the topic of *The soul and the future of education* paper. The author points at an increasing domination of neoliberal state and its instruments of power that have turned school curricula into instruments of “scientific humanism”. At the beginning of the third millennium a geopolitical turn of “rise of Asia and decline of America” is certain, which will affect sets of values of a global culture, as well as change of school systems. This paper is an attempt to sketch a framework for the process as it will unfold in the future, and indicate the agents of the changes (Reljić, 2017, pp. 603-623). Globalization and education are at the core of *Brain drain from Serbia – one facet of globalization of education?* (Avramović, 2012, pp. 189-202). The paper discusses a role of globalizing practice and ideology in the “brain drain”

from Serbia. Presented is data on emigration of highly educated citizens of Serbia to the Western European countries and USA. Dynamics, extent and tendencies of this process are analysed. Taken into account is also the role of educational system in the process of emigration of highly educated people. Investments in improvement of the educational system are usually considered as improvement of conditions for education, modernization of teaching tools and equipment, improvement of economic status of teachers. The key question is not only the extent of investment in education, but also what it is gained in return. The paper criticises the educational policy of free studies where the state invests a large amount of money in education of students who after graduating leave for another country where they contribute to the development of the new society. The paper also analyses causes and consequences of departure of scientifically and technically educated intelligentsia. For Serbia as a country of relative underdevelopment and on the path of modernisation this trend, in the author's opinion, has far reaching socio-developmental consequences.

Scientific and teaching activities at the university, education of the future doctors of sciences in a variety of science disciplines, and professional development of university teachers were in the focus of Serbian scientific community. In the paper *PhD theses in education and reproduction of scientific staff* (Milić, 1982, pp. 95-103) an analysis of the doctorates from 1955 to 1959, and from 1970 to 1974 from natural, technical and medical sciences has been conducted. Academic institutionalisation as a precondition for education of the prospective staff for sociological survey was analysed looking into works dedicated to the development of sociology: at the Faculty of Philosophy in Novi Sad (Vuksanović, 2012, pp. 560-568), Faculty of Economy in Belgrade (Mojić, 2012, pp. 568-583), including a development of the Sociology department at the Faculty of Philosophy in Kosovska Mitrovica (Petrović, Popić and Kragović, 2012, pp. 503-603), and also the establishment and development of the Department for Political Sociology at the Faculty of Political Sciences in Belgrade (Smiljković, 2012, pp. 685-703).

Scientific-educational and public work of Miroslav Pečujulić was covered in the paper (Trkulja, 2012, pp. 445-485), following his academic career and scientific achievements and political engagement.

The third thematic unit of works is related to informal education, professional development in the area of competences required for managing and organisational activities. A significance of education for managing staff in industrial organisations has been emphasized (Despotović, 1971, pp. 93-99). An empirical research has been conducted in that context exploring fundamental economic knowledge and responsibilities of professional bodies. The results show that adequate education and knowledge of responsibilities of self-management bodies are the necessary base for good professional self-management relations.

Also, identified is a group of papers focused on social inequality in education. A research paper titled *Individual school achievement, social differences and politics* (Marjanović, 1989, pp. 17-37) deals with the issues of achievement-based selective function of the educational system in higher education placement. The question posed explores a connection of social background of students with school achievement. This topic remains popular in 2015 also, with somewhat older population. In the paper *The social*

origin and educational orientations of the university youth explored are some socially-differentiating factors (family of origin, socio-economic position and cultural-educational status) through the prism of influence of professional orientation of university students. A comparative analysis of specificities of the social background of students has been conducted (Marković Krstić and Milošević Radulović, 2015, pp. 469-512). The topic *Social inequalities and education* was summarized through a review of 133 bibliographic references in the issues from 1990 onwards (Stankov, 1990, pp. 143-153). The paper *Expansion of education: reality and appearance of equal chances in availability of education* (Matejić Đuričić, Filipović, 2014, pp. 87-103) has taken into account the whole context of education expansion issues: global growth of educational structure of population; increase in number of diplomas, increasing importance of education for an individual in the labour market.

Inclusive educational policy encompasses a group of papers dealing with different inclusive groups. The authors of *Educational-economic status of Roma in Serbia and the regional presence* (Sokolovska, Jarić, 2014, pp. 389-395) looks at the census from years 2002 and 2012 comparing the change occurred between the two censuses and concludes that the proportion of Roma without education or with unfinished primary school shows a decreasing tendency, but that additional improvements in the current work market are required. Models of inclusive education in Europe and the countries in the region are examined in the paper titled *Inclusion-educational policy in Europe and the region* published in 2015 (Velišek Braško, 2015, pp. 95-108). Particularities of educational policies of some countries with regard to inclusive education in Serbia are pointed out. Based on analysed models guidelines are given for improvement of inclusive education in Serbia. Importance of the society's attitude towards persons with development related problems for implementation of educational inclusion in Serbia was brought up in *Sociološki pregled/ Sociological Review* from 2015 (Dimoski, Nikolić, 2015, pp. 419-443). The paper is based on a theoretical discussion about determinism in social relationships (state institutions). The author claims that preparations of the environment for more complete introduction of inclusive education in Serbia have been missing.

The topic economic factor as initiator of changes appears in several papers. In the paper *Education: a service for economy or a vehicle for knowledge and cultural continuity* (Marjanović, 1987, pp. 65-81) the author pays attention to the need for education to correspond to the needs of the times and endure rational-critical verification. In the opinion of the author of *The beginnings of the American mass public education in light of the Theory of Correspondence* (Filipović, 2007, pp. 351-365), encouragement for changes in educational system rarely come from poor farmers and urban proletariat, but from professional economists: Structural characteristic of the American education lies in the Theory of Correspondence (correspondence between social organisation of work). The changes that are happening in educational system come from the owners of the main economy sectors. All changes are getting "a make up" in order to maintain the existing economic order.

Interdependence of the contemporary technological changes and social processes were the main source for the paper *Trends of changes in society and education generated by the Fourth Industrial Revolution* (Bazić, 2017, pp. 524-546). Relying on analytical-descrip-

tiv method identified are the main components of technological changes in the society and education generated by innovation of the Fourth Industrial Revolution, including their interdependence. Innovations of this industrial revolution affect also development and order, structure and dynamic of society and its value system...

The market economy of America and education were topic of the paper *Is the knowledge society a new type of society?* The author discusses “knowledge society” which is not a new type of society because knowledge has always existed and it is naturally appropriate to talk about “economy of knowledge“ (Avramović, 2008, pp. 85-100). The final paper can be categorised as a work in the area of sociology of knowledge.

In the paper *The meaning and the function of Mannheim’s sociology of knowledge: a new interpretation* Brdar (2005, pp. 3-33) argues that Mannheim’s sociology of knowledge encourages for overcoming limits of the critique of ideology. Through critique of Marxism Mannheim points out futility of the program of emancipation of knowledge through revolutionary force and to misalignment of the powerful Bolshevik experiment. *Cultural capital and knowledge: problems of operationalization in research of educational inequalities* (Štrangarić, 2017, pp. 300-323) is the topic of the paper which knowledge approaches from the point of cultural capital as understanding of legitimate culture acquired within the framework of primary socialisation, which builds on top of educational system. The author emphasises that knowledge is integrated into all three kinds of cultural capital – materialised, embodied, and institutionalised. Finally, it has been mentioned (Avramović, 2012, pp. 1198-1215) the appearance of new sociological knowledge, pseudo-sociological knowledge and lack of it in the sociology textbooks in the secondary education and at university level (*Sociological knowledge and lack of it in textbooks of sociology*).

Conclusions

Education has always, to a great extent, been and remained under the auspices of sociology; throughout its historical development it was a necessity in every society. Every historical period had corresponding level of type of education as an indicator of social, cultural and political development. During some historical periods education had another role as well – instead to encourage, it has hampered progressive thought of the society, choking any inclination for satisfying essential existential needs of people. Special influence on the relationship between education and society was effected by value-systems and their value influence. Due to its own social function, education has to a significant degree influenced formation of attitudes, values, convictions of members of particular social structure of a society. This further suggests that education in historical periods, regardless of the oligarchic governments, is not only individual matter or a wish for the ruling strata of society, but rather a wider social need of all members of a community.

In the historical genesis of ideas it is possible to demonstrate a few key segments common for sociology of education – education has the power in society (Aristotel, Diderot, Helevetius); it represents a mean for peaceful transformation of society; it is in correlation with specific social segments (Kant, Hegel, Schelling), in the function of innovation for the society (Owen), a factor for reconsideration of the quality of education, and also

quality of life on an individual and social level (Durkheim, Bourdieu, Brookover, Koković, Ivković, Dimitrijević...), a factor for system preservation (Althusser)...

This is an enormously spatial discourse in which theoretical-empirical explorations as social phenomena can proceed. Within those limits it would be preferable and purposeful to further explore contents of the sociology of education in *Sociološki pregled/ Sociological Review*. Even more since the results of the fundamental theoretical and empirical research (presented in *Sociološki pregled/ Sociological Review*) from sociology of education contribute to the development of the modern strategies for education and learning within the whole educational system.

Therefore, it is desirable for this important sociological journal to continue publishing in the future with attention to the topics from sociology of education. Although the covered papers are, based on the content, arranged in several thematic units research perspective shows that interest in and interpretation of topics from sociology of knowledge are mainly linked to constituting efforts of sociology as a teaching subject, the establishment and development of sociology of education, but also ideological-political context and its influence on the system of education in general.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Avramović, Z. (2004). Education for citizenship education: Ideological means of transition. *Sociološki pregled* XXXVIII (1–2), 175–187. [doi:10.5937/socpreg0402175A](https://doi.org/10.5937/socpreg0402175A) [In Serbian]
- Avramović, Z. (2008). Is society of knowledge a new type of society? *Sociološki pregled* XLII (1), 85–100. [doi:10.5937/socpreg0801085A](https://doi.org/10.5937/socpreg0801085A) [In Serbian]
- Avramović, Z. (2012). 'Brain drain' from Serbia: One face of globalization of education?. *Sociološki pregled*, 46 (2), 189–202. [doi:10.5937/socpreg1202189A](https://doi.org/10.5937/socpreg1202189A) [In Serbian]
- Avramović, Z. (2012). Sociological knowledge and ignorance in Sociology textbooks. *Sociološki pregled* XLVI (3–4), Special edition, 1198–1215. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-3-4/> [In Serbian]
- Bazić, J. (2017). Trends in societal and educational changes generated by the fourth industrial revolution. *Sociološki pregled* vol. LI (4), 524–546. [doi:10.5937/socpreg51-15420](https://doi.org/10.5937/socpreg51-15420) [In Serbian, In English]
- Beara, M, Jerković, I. (2015). Social circumstances and teaching profession. *Sociološki pregled* XLIX (2), 229–253. [doi:10.5937/socpreg1502229B](https://doi.org/10.5937/socpreg1502229B) [In Serbian]
- Bjelobaba, A. (1973). Sociological study of the education in Germany. *Sociološki pregled* VII (1), 82-95. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1973/> [In Serbian]
- Bourdieu, P, Passeron, J-C. (1987). *Reproduction: Elements for a Theory of Educational Systems*. Paris: Editions de Minuit [In French]
- Brdar, M. (2005). Meaning and function of Mannheim's sociology of knowledge: A new interpretation. *Sociološki pregled* XXXIX (1), 3-33. [doi:10.5937/socpreg0501003B](https://doi.org/10.5937/socpreg0501003B) [In Serbian]

- Brookover, W. (1955). *Sociology of education*. New York: American Book
- Bugarski, K. (1964). State of the teaching staff of the course Basics of Science about Society. *Sociološki pregled* vol. (1), 54–59. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1964/> [In Serbian]
- Coster, S. D., Hotyat, F. (1977). *Educational Sociology*. Paris: P.U.F. [In French]
- Čupić, Č. (1983). Impossible education. *Sociološki pregled* XVII (1–2), 15–19. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1983/> [In Serbian]
- Despotović, R. (1971). Education of the executives for the executive roles in the industrial labour organizations, *Sociološki pregled* V(1), 93–99. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1971/>. [In Serbian]
- Djuj, Dž. (1935). *School and society*. (Translation: Miletić Dobroslav). Nova Gradiška: Štamparija Nikola Debač [In Serbian]
- Dimoski, S, Nikolić, G. (2015). Importance of social attitudes towards people with disabilities in the realization of educational inclusion in Serbia. *Sociološki pregled* XLIX (4), 419-443 [doi:10.5937/socpreg1504419D](https://doi.org/10.5937/socpreg1504419D) [In Serbian]
- Durkheim, E. (1981). *Education and Sociology*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [In Serbian]
- Fiamengo, A. (1973). *Basic of general sociology*. Zagreb: Narodne novine. [In Croatian]
- Filipov, R. F. (1980). *Educational Sociology*. Moskva: Nauka [In Russian]
- Filipović, M. (2007). The origins of the American mass public education in the light of the Correspondence Theory. *Sociološki pregled* XXXXI (3), 351–365. [doi:10.5937/socpreg0703351F](https://doi.org/10.5937/socpreg0703351F) [In Serbian]
- Flere, S. (1976). *Education in society*. Niš: Gradina. [In Serbian]
- Ivković, M., Dimitrijević, S. (2010). *Sociology of Education*. Vranje: „Aurora”. [In Serbian]
- Ivković, M. (2003). *Educational Sociology 1*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu „Nota” – Knjaževac. [In Serbian]
- Jarić, I. (2012). Combat for establishing the Sociology as a secondary school course. *Sociološki pregled* vol. XLVI (2), Special edition, 648-673. <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-2/> [In Serbian]
- Jovanović, N. (2012). Beginnings of Sociology of Education on Yugoslav Territory. *Sociološki pregled* XLVI (3–4), Special edition, 908-916. <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-3-4/> [In Serbian]
- Koković, D. (1992). *Sociology of Education*. Novi Sad: Dnevnik i Filozofski fakultet [In Serbian]
- Koković, D (2009). *Sociology of Education*. Banja Luka: NUBL [In Bosnian]
- Komenski, J. A. (1997). *Great didactics*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [In Serbian]
- Madžgalj, S. (1985). Who has a problem with our Marxism? *Sociološki pregled* vol. XIX (1–2), 85–87. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1985/> [In Serbian]
- Marjanović, R. (1987). Education: economy service or transferring of knowledge and cultural continuity. *Sociološki pregled* XXI (1–2), 65–81. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1987/> [In Serbian]

- Marjanović, R. (1989). School success, social differences and policy of enrolment. *Sociološki pregled XXIII* (1–2), 17–37. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/23/socioloski-pregled-1989> [In Serbian]
- Marković Krstić, S, Milošević Radulović, L. (2015). The social background and educational orientation of the young student population (a comparative analysis the example of the student population in Serbia, Macedonia and Bulgaria). *Sociološki pregled XLIX* (4), 469–512. [doi:10.5937/socpreg1504469M](https://doi.org/10.5937/socpreg1504469M) [In Serbian]
- Maksić, S, Pavlović, Z. (2017). The effects of some educational changes in the context of reform of education goals. *Sociološki pregled* vol. LI (4), 578–602. [doi: 10.5937/socpreg51-15750](https://doi.org/10.5937/socpreg51-15750) [In Serbian, In English]
- Matejić Đuričić, Z, Filipović, M. (2014). School expansion: Reality and pseudo-reality of equal educational opportunity. *Sociološki pregled XLVIII* (1), 87–103. [doi:10.5937/socpreg1401087M](https://doi.org/10.5937/socpreg1401087M) [In Serbian]
- Milić, V. (1982). Doctorates in education and renewing of the teaching staff. *Sociološki pregled XVI* (1-2), 45–103. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1982/> [In Serbian]
- Mojić, D. (2012). Sociology at the Faculty of Economics of the University of Belgrade. *Sociološki pregled XLVIII* (3), Special edition, 568–583. <http://www.socioloskipregled.org.rs/category/brojevi/2010-2018/2012/> [In Serbian]
- Mojsilović, S. (1973). Sociological research of the social relations for schooling in contemporary France. *Sociološki pregled VII* (1), 70–82. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1973/> [In Serbian]
- Nikolić, I, Mandić, D, Kostadinović, I. (2017). The opinion of teachers towards the educational concept of efficient school. *Sociološki pregled* vol. LI (4), 547–577. [doi: 10.5937/socpreg51-16200](https://doi.org/10.5937/socpreg51-16200) [In Serbian, In English]
- Petrović, J, Popić, S, Kragović, B. (2012). The Institutional Development of the Sociology Department at the Faculty of Philosophy, University of Priština, Temporarily Seated in Kosovska Mitrovica. *Sociološki pregled* vol. XLVI (2), Special edition, 583–603. <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-2/> [In Serbian]
- Ranković, M. (1970). Present results and a few ideas for reorganization of the teaching of Sociology in secondary school. *Sociološki pregled* vol. IV (1), 117–125. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1970/> [In Serbian]
- Reljić, S. (2017). The soul and the future of education. *Sociološki pregled* vol. LI (4), 603–623. [doi: 10.5937/socpreg51-15422](https://doi.org/10.5937/socpreg51-15422) [In Serbian, in English]
- Smiljković, R. (2012). Constituting Political Sociology Into Instructional Science Discipline at the Faculty of Political Sciences in Belgrade. *Sociološki pregled XLVI* (2), Special edition, 685–703. <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-2/>
- Stankov, N. (1990). Social (in) equality and education (Bibliography, period of time 1970–1988). *Sociološki pregled XXIV* (4), 143–153. [In Serbian]
- Suzić, N. (2008). *Basic sociology of education*. Banja Luka: GrafoMARK. [In Bosnian]
- Sokolovska, V, Jarić, I. (2014). Educational and economic status of Roma in Serbia and its regional distribution. *Sociološki pregled XLVIII* (3), 383–395. [doi:10.5937/socpreg1403383S](https://doi.org/10.5937/socpreg1403383S) [In Serbian]

- Štrangarić, S. (2017). Cultural capital and knowledge: Problems of operationalization in the researches of educational inequalities. *Sociološki pregled* LI (2), 300–323. [doi:10.5937/socpreg1702300S](https://doi.org/10.5937/socpreg1702300S) [In Serbian]
- Trkulja, J. (2012). Teaching, scientific and public activity of Miroslav Pečujlić. *Sociološki pregled* XLVI (2), Special edition, 445–485. <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-2/> [In Serbian]
- Velišek-Braško, O. (2015). Inclusive education policy in Europe and in the region. *Sociološki pregled* XLIX (1), 95–108. [doi:10.5937/socpreg1501095V](https://doi.org/10.5937/socpreg1501095V) [In Serbian]
- Vuksanović, G. (2012). Appearance and development of the Sociology at the Faculty of Philosophy in Novi Sad. *Sociološki pregled* XLVI (2), Special edition, 560–568. <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-2/> [In Serbian]

APPENDIX / ПРИЛОЗИ

Табела 1. Заступљеност социолошких тема у областима
Table 1. Presence of sociological topics by areas

Социолошке теме – 48,70% и из области: Sociological topics - 48,70% by area:	
антропологије / Anthropology	0,78%
биологије / Biology	0,26%
географије / Geography	3,65%
медицине / Medicine	1,31%
економије / Economy	5,61%
филозофије / Philosophy	0,52%
историје / History	3,26%
права / Law	3,91%
језика и књижевности / Language and literature	0,39%
политичких наука / Political sciences	10,30%
психологије / Psychology	0,78%
педагогија (образовања и васпитања) / Pedagogy (education and upbringing)	4,56%
методологије / Methodology	2,74%
уметности / Art	0,78%
архитектуре / Architecture	0,26%
спорт / Sport	0,78%
Мултидисциплинарне теме са доминантно социолошким приступом 11,33% / Multidisciplinary topics with dominant sociological approach	

← НАЗАД

← BACK

Табела 2. Заступљеност друштвених категорија
Table 2. Presence of social categories

Друштвене категорије / Social categories			
култура Culture	5,07%	медији и комуникација Media and communication	6,57%
образовање Education	10,45%	девијантност Deviancy	3,28%
породица Education	5,37%	криминалитет Criminality	3,58%
етницитет Ethnicity	8,66%	социјални конфликти, рат и мир Social conflicts, war and peace	12,24%
глобализација Globalization	6,86%	религија Religion	4,18%
социологија рада Sociology of work	8,36%	село Village	4,18%
млади Youth	4,48%	друштвене класе Social classes	4,48%
стари Elderly	2,09%	морал Ethics	2,98%
род и полови Sex and gender	4,48%	слободно време Leisure time	2,69%

← НАЗАД

← ВАСК